

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

2025

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

I. CİLT

2025

ŞANLIURFA
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS
ARAŞTIRMALARI

I-II. CİLT
ŞANLIURFA VALİLİĞİ YAYINLARI

Birinci Basım: Ağustos 2025

ISBN 978-625-445-142-3

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Katkılarıyla

Editörler

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Halit KARATAY
Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Mustafa AKGÜL
Mehmet Bakır KARADAĞLI
Abuzer AKBIYIK

Görsel Tasarım

Mustafa AKGÜL

Tashih

Mehmet Emin MERCAN
Hilal YÜKSEL
Ali Nur HAYIRLI
Selahattin E. GÜLER

Baskı

EMSAL Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bahçekapı Mah. 2477. Cad. No:6 Etimesgut / Ankara

Tel: 0 312 278 82 00 - Sertifika No: 46753

“Şanlıurfa Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmaları” adlı kitap Şanlıurfa Valiliği yayını olup kitapta yer alan yazıların içerik, dil, imla ve ilmi sorumluluğu ile hukuki sorumluluğu yazarlara aittir. Yazıların içeriği Şanlıurfa Valiliği’nin görüşlerini yansıtmaz. İzinsiz kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

ŞANLIURFA'DA AŞİRETLERİN ÖRF VE ÂDETLERİ

Selahattin Eyyubi GÜLER

Yerel Tarih Araştırmacısı

“Aşiret Arapça bir kelime olup “kabile” karşılığı kullanıldığı gibi kabilenin altında daha küçük bir topluluğu da ifade etmektedir. Türkçe’de ise yaygın olarak göçebe unsurlar için kullanılmış, özellikle Osmanlılar döneminde boyun altında, cemaatin üstünde bir topluluğa ad olmuştur. Osmanlı kanunnâme ve belgelerinde genel olarak “konar göçer” veya “yörük” olarak kaydedilen teşekküller, yukarıdan aşağıya bir sıraya göre, boy (kabile, taife), aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır” (Hallaçoğlu, 1991, s. 9)

Aşiret ya da oymak, dil ve kültür yönünden büyük bir benzerlik gösteren, birçok sülaleden oluşan, yapınsındaki aileler arasında köken, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe veya yerleşik nitelikteki topluluklardır.

Türkiye'nin özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hâlen aşiret sistemi varlığını sürdürmektedir. Fakat göçler nedeniyle bu aşiret bireyleri başta büyük şehirler olmak üzere ülkenin genelinde ikamet etmektedirler. Modernleşme süreciyle birlikte eski öneminden çok şey kaybetse de aşiret yapılanması hala etkinliğini korumaktadır.

Ortak ihtiyaçların karşılanması güdüsüyle bir arada yaşamaya başlayan ve kolektif bilinçle hareket eden insan topluluklarının örgütlenme biçimlerinden bir tanesi de aşiret yapılanmasıdır. Tasada ve kıvançta aynı kaderi paylaşmayı tercih etmiş aşiret yapılanması bazı

toplumlarda bugün dahi önemini korumaktadır. (Uluç, 2010, s. 39)

ÖRF VE ADETLER

Örfler, çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen birtakım örnek tutum ve davranışlardır. Örfler, aynı zamanda toplumu, herhangi bir değer sisteminin bünyesini oluşturan temel taşlarını da temsil eder. Bu değerler sistemi, toplumsal yapının durumuna göre giderek özel bir hukuk sistemine göre ya da o sistemdeki bir yasa maddesine de gerekçe olur. Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları, tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri vardır.

Âdetler, tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedir. Toplumsal yaşantının düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında adetler etkili olmaktadır.

Toplu halde yaşama mecburiyetini hisseden insanların sosyal hayatı, aşiretleri de birtakım kurallarla yaşamaya sevk etmiştir ki; bundan örf ve adetler doğmuştur. Şanlıurfa İl sınırları içinde yaşayan aşiretler hemen hemen aynı örf ve adete tabidirler.

Aşiret temelli yapıda da sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar, yüzyıllara dayanan geleneklerin oluşturduğu alışkanlıklar bütünüdür. Kürt aşiretlerinde de itaat,

aslında öndere değil onun da bağlı olduğu ataların miras bıraktığı gelenek ve göreneklere. (Uluç, 2010, s. 39)

KAVGA VE CİNAYETLE İLGİLİ ADETLER

İki aşiret arasında bir ihtilaf veya kavganın ortaya çıkışında her iki tarafın fertleri hücum durumuna geçtikleri zaman tarafsız aşiretlerin araya girerek kavgayı engellemeye çalışmaları bir adettir. (Urfa Valiliği, 1927, s. 102)

Farklı veya aynı aşirete mensup iki şahıs arasında bir tartışma çıkar ve bu tartışma sırasında biri diğerini öldürürse katil olan kişinin tarafı maktulün akrabalarını töreye göre razı etmek zorundadır. Bu rıza genellikle kan diyetinin verilmesi şeklindedir. Diyet miktarı maktulün aile fertlerinin talepleri doğrultusunda katilin aile ve aşiretinin maddi durumuna göre belirlenir. Bu, belli bir miktar mal, mülk veya paraya tekabül eder. (Urfa Valiliği, 1927, s. 102; Şanda, 2022, s. 243). Günümüzde buna “kan parası” deniyor.

Bununla beraber iki taraf arasında bir barış kararlaştırıldığı zaman bir alacağına sayılmak üzere diyete karşılık olarak hesaptan düşüldüğü de görülmüştür. (Urfa Valiliği, 1927, s. 102). Kan ve intikam davalarında kadın öldürülmez (Bozkurt, 2003, s. 63).

GASP, YAĞMA VE HIRSIZLIKLA İLGİLİ ADETLER

İki aşiret arasında bir ihtilaf veya çatışma meydana geldiği zaman tarafsız olan aşiretlerin araya girmesi ve husumetli aşiretleri barıştırmaları âdettir. (Şanda, 2022, s. 248).

Bir köyde bir hırsızlık olayı meydana geldiği zaman işinde uzman bir izci çağrılır. İzcinin güvenliği için yanına bir koruma da verilir. İz bir köye gider ve o köyden çıkmadığı görülürse köylü bir başka izci getirmek ve izi mümkün olduğu halde köyden çıkarmak hakkına sahiptir.

Köylü izi köyden çıkaramadığı zaman mal sahipleri çalınmış malı köy halkından tazminde veya köydeki bütün evleri aramada serbesttirler. Aramayı tercih edip de çalınan eşyayı bulamazlarsa artık tazmin hakkını kaybetmiş olurlar. (Urfa Valiliği, 1927, s. 103)

BAŞLIK PARASI İLE İLGİLİ ADETLER

Osmanlı toplumunda ve özellikle de taşrada yaşayan aşiretler arasında sıkça rastlanan başlık parası geleneği,

evlenme niyetiyle erkek tarafının kız tarafına ödediği bir nevi süt parasıydı. Bu geleneğin Urfa Sancağı’nda yaşayan herkes tarafından uygulandığı görülmüştür. Günümüzde eskisi kadar çok yaygın değilse de ara sıra uygulanır.

Aşiretlerde bir kızın başlığı ve mihri babasına verilir. Babası olmadığı zaman velisine verilir. Bu başlıktan genellikle kıza bir şey verilmez ve harcanmazdı. Bazı aşiretlerde alınan başlık kız için harcanırdı. Kıza alınacak elbiseler erkek ailesi tarafından temin edilirdi. Alınan başlık miktarları ailelerin ekonomik durumuna göre farklılık gösterir. Varlıklı ve zengin aileler başlık parasını daha fazla öderken fakir ve orta halli aileler kendi imkânları doğrultusunda başlık öderler. Bazı durumlarda iki aile arasında başlık parası yüzünden anlaşmazlıkların da çıktığı olmuştur. (Şanda, 2022, s. 250).

Fakat aşiret mensubu bazı kızların, başlık parası ödemek istemeyen erkeklerle evlenmek için bu töreye karşı çıktıkları da görülür. (Şanda, 2022, s. 251). Evlenmelerde bir kimse kendi amcasının kızına talipse, talibin rızası alınmadan ikinci bir talip çıkamaz (Bozkurt, 2003, s. 63).

EVLİLİK VE DÜĞÜNLE İLGİLİ ADETLER

Bir baba oğlunu evlendirirken, alacağı kızın bağlı olduğu aşiretin bölgedeki ve geçmişteki durumu nasıl? Dayıları kim, asalet durumları nasıl? Dini anlayışları ne durumda? Mal ve servet durumları gibi konuların kendi aşiretine uygun olup olmadığını araştırır. Araştırma yaptıktan sonra şartlar uygun olursa kız istemeye gidilir. Kız babası, oğlan tarafını tanırsa araştırmaya gerek duymaz. Ancak tanımadığı bir aşiretten ise bir süre talebinde bulunur. Şayet reddedecekse de süre ister, kabul etmediğini daha sonra birisiyle nazıkçe oğlan tarafına bildirir. Eğer kabul edecekse de birilerinin aracılığıyla durumu bildirir. Bu kez oğlan babası aşiretin ileri gelen birisi veya reisiyle birlikte kız evine misafir olur. Hoşbeş ve sohbetten sonra oğlan tarafı, kız tarafına “yükümüzü söyle” diye başlığın ne kadar olduğunu ima eder. Kız babası oğlan babasıyla beraber ileri gelenlerden biri “biz şu kadar uygun görüyoruz” der. Baba tarafı başlıkta anlaşır ve “tamam” derse ikinci safhaya geçilir. “Başlığın haricinde kaç yul var?” Der. Yul; kızın amcasına, dayısına, bacısına ve kardeşine olmak üzere dört kişiye başlığın % 10’u geçmemek üzere ödenen mal veya paradır. Bunlar konuşulduktan sonra oğlan babası önce dayı daha sonra sırasıyla en yaşlıları olmak şartıyla amca,

kardeş, bacı olmak üzere hepsini ziyaret ederek yullarını öder. (Bozkurt, 2003, s. 51)

Düğünler iki türdür; şabaşlı düğünler, şabaşsız düğünler.

ŞABAŞ: Sevinç. Sözcük Kürtçedir. Aşirete mensup kişiler sünnet ve evlilik için yaptıkları düğünlere çağırıldıkları misafirlerine hallerince bir ziyafet verirler. Yemekten sonra oyunlar oynanırken o evin hizmetlilerinden biri tepsi gezdirerek misafirlerden para toplar. Toplarken “şabaş, şabaş” diye bağırır. Azdan çoktan düğüne katılan herkes şabaş yani para vermek zorundadır. Amaç düğün sahibinin masraflarına katkıda bulunmaktır. Bazı yerlerde bu, o kadar aşırıya kaçır ki düğüne çağrılıp da gelmeyen kişiye borç olarak yazılır. Kürt aşiretlerden çıkan bu gelenek daha sonra Arap aşiretlerine de geçmiştir. Şabaş, düğün sahibi varlıklı olsun, yoksul olsun fark etmez. İyi niyetle başlatılan fakat kötü işletilen bu gelenek kente göç sonucunda, kente gelen ailelerin aşiret bağlarının zayıflamasıyla yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuştur (Saraç, 2018, s. 780).

Kısas Köyü'nde Düğün (Fotoğraf: İzzet Aran)

Kına gecesi başta reis tercihli olmak üzere birkaç erkek ve aşirette kınacı olarak adlandırılan kadın kınaya gönderilir. Erkekler ayrı yerde kadınlar ayrı yerde olmak üzere kına başlar. Sıra gelene kına yakmaya gelir. Kınacılarından en genci kızı davet eder ve orta yerde bir yastığın üzerine oturtur. Fakat kız ellerini koltuk altlarına koyarak açmaz. Bunun üzerine kınacı kadınlardan birisi erkek tarafına geçerek durumu anlatır. Bu el açmama bir hediye ile halledilir. Buna yörede “Kéf

Henne” derler. Bu hediye genellikle altın olur. Kız elini açınca kına başlar. Genellikle bu kına gecelerinde “Garibi” olarak adlandırılan bir türkü kınacı kadın veya gelinin annesi tarafından söylenir. Bu arada kızın annesi ve gelin ayrılacaklarından ikisi de ağlar. Türkü faslı bittikten sonra kına gecesi de biter ve sabahleyin oğlan tarafı süvariler eşliğinde gelini almaya gelirler (Bozkurt, 2003, s. 52).

Son yıllarda aşiretlerin büyük kısmı şehre yerleştiğinden kınalar artık düğün salonlarında yapılmakta ve misafirler de buralarda kınaya katılmaktadır. Aynı şekilde düğünler de çoğunlukla düğün salonlarında gerçekleşmektedir. Şehirde düğünler genellikle cumartesi akşamı başlar; bazıları yemekli, bazıları yemeksiz olur. Aşiretler şehir yaşamına uyum sağladıkları için artık gelini atla alma gibi gelenekler yapılmamaktadır. Yaz mevsiminde kır düğünü, kışın ise kapalı salon düğünü tercih edilir. Gelin, kuaförden alındıktan sonra damatla birlikte zılgıtlar eşliğinde salona girer ve kendilerine ayrılan bölüme oturarak düğünü izlerler. Düğün genellikle davul ve zurna ile başlar, zaman zaman kadınlı-erkekli uzun halaylar çekilir. Bu halaya “Govend” denir ve başında usta oyuncu mendille oynayarak yönlendirir. Bazen davul-zurnaya ara verilerek romantik danslar yapılır; gelin ve damat da dans eder. Bu esnada üzerlerine Türk parası veya dolar saçılır. Eğlenceden sonra “takı merasimi” başlar. Gelin ve damat bir yerde durur, her iki taraf da geline altın, damada para takar. Bu merasim adeta bir gösteriş yarışına dönüşür; aşiretin zenginleri o kadar çok takı takar ki gelin bunları taşımakta zorlanır. (K.K.1).

Özellikle büyük aşiretlerin düğünü ve takı merasimi çok görkemli geçer. Takılar toplandıktan sonra damatla gelin arabalarına biner, bir konvoy eşliğinde şehir turu atılır ve sonra kalacakları eve gelir. Erkek tarafının bayanları eşliğinde gelin eve girer. Damat da kapı önünde yapılan kısa bir duadan sonra içeriye gönderilir. Bu arada arkadaşları taşkınlığa varan soğuk şakalar yaparak damadın beline vururlar. Damat içeri girdikten ve kapı kapandıktan sonra herkes evine dağılır.

SÜNNET DÜĞÜNÜ VE KIRVELİK İLE İLGİLİ ADETLER

Aşiretlerde sünnet düğünleri kiriflik (kirvelik) ile başlar. Aşiretlerde kiriflik kutsal bir gelenektir. Sünnet düğünleri genellikle “şabaş”lı yapılmaktadır. “Şabaş”ta

en büyük yükü kirif kaldırır. En çok malı o verir. Ayrıca sünnet olacak çocuğa çeşitli hediyeler alır. Bu düğünler genellikle pazar gününe getirilir. Gevende yine toplanır şabaşı bizzat yapar ve paralar toplanır. Paralar toplandıktan sonra sünnet yemeği verilir.

Düğün bittikten sonra akraba ve dost ziyaretleri başlar. Herkes bir hediye getirerek sünnet olan çocuğun ailesini kutlar ve hayırlı olsun dileklerini sunar. (Bozkurt, 2003, s. 54).

CENAZE TÖRENİ İLE İLGİLİ ADETLER

verilir. Onlar gelir, hasta ile helalleşirler. Vefat sonrası komşular, akrabalar ve aşiret devreye girerek cenaze işleriyle ilgilenir; kefen, mezar kazma gibi işlerde cenaze sahibinin müdahalesi uygun görülmez. Ardından "şin" başlar. Şin, ölüm sonrası yas tutma ve ağlama sürecidir. Aşiretlerde bu süreç genellikle 40 gün sürer. İlk 10 gün akrabalar sürekli cenaze evindedir. İkinci 10 günde izin alarak ayrılırlar. Son 20 günde ise yalnızca cenaze sahipleri misafirleri karşılar. Şin boyunca gelen misafirler güçlerine göre koyun, keçi, deve ya da dana getirir. Civar aşiret reisleri de taziye eli boş gelmezler. Bazı aşiret reislerinin şini üç ay sürebilir. Eskiden getirilen hediyeler öncekiler gibi koyun veya keçi olmasına rağmen, zamanla bunun yerini şeker, pirinç ve yağ gibi yiyecek maddeleri almıştır (Bozkurt, 2003, s. 54). Günümüzde şehirde ikamet eden aşiret üyeleri taziyelerini şehirdeki taziye evlerinde yapmaktadır. Üç gün süren taziyelerde gelenlere acı kahve (mırza), bazen de çay ikram edilir.

KIZ KAÇIRMA İLE İLGİLİ ADETLER

Bu gibi durumlarda aşiretler arasında sulh yapılmasının bir yolu da "berdel" uygulamasıdır. Berdel geleceği; tarafların birbirlerine herhangi bir ödeme yapmadığı nispeten masrafsız bir evlilik şeklidir. Bu evlilik türünde evleneceklerin rızasından ziyade ebeveynlerin onayı önem taşır.

Aşiretler arasında çatışmaların yaşanmasında aşiretlerin hassas olduğu "namus" kavramı ön plana çıkmaktadır. Aşiretlerde namus namustur; küçüğü, büyüğü, ihtiyarı ve genci olmaz. Aşiret mensupları arasında hiçbir sözleşmeye dayanmayan kadın erkek ilişkileri şiddetli bir şekilde reddedilmiştir. Bu kuralı ihlal eden aşiret mensupları ağır ceza ve müeyyidelere maruz bırakılmışlardır (Şanda, 2022, s. 251 vd.).

BOŞANMA İLE İLGİLİ ADETLER

Aşiret töresine göre eşlerin boşanması pek hoş karşılanmaz. Bu durumun engellenmesi ve eşlerin arasındaki sorunların çözülmesi amacıyla iki taraftan da hatırı sayılır aile büyükleri eşlerin arasını bulmaya çalışır. Bu kişiler eşlerin arasını düzeltemezse durum aşiret reisi veya eşine intikal ettirilirdi. Aşiret reisi ve eşi, karı ile kocaya gerekli nasihatlerde bulunur, aralarındaki sorunları çözmeye çalışır. Eşler arasındaki sorun aşiret reisi ve eşi tarafından da çözülemezse eşlerin boşanma amacıyla mahkemeye başvurma hakkı vardır.

Aşiret mensupları arasında yapılan evliliklerde alınan başlık parası boşanma durumunda erkek tarafına genellikle iade edilmez (Şanda, 2022, s. 253).

KAYNAKÇA

- Atmaca, İ. (2006). Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Fırat Üniv.
- Bozkurt, İ. (2003). Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri, İmaj Ofset.
- Hallaçoğlu, Y. (1991). Aşiret, TDV İslâm Ans., C: 4, S. 9, İst
- Şanda, M. N. (2022). XIX. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Aşiretler ve Hukuk: Urfa Örneği, FSM Dergisi, Sayı 20, ss. 239-262.
- Urfa Valiliği. (1927). Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İctimai, İktisadi, Tarihi, Mülki, Ma'lumatı Cami' Salname 1927, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul.
- Uluç, A. (2010). Kürtler'de Sosyal Ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret, Mukaddime, Sayı: 2.

Web Kaynakları

- URL-1 TDK: <https://sozluk.gov.tr/>
- URL-2 TDV: <https://islamansiklopedisi.org.tr/asiret>

Kaynak Kişiler

- K.K. 1: Mehmet Çiftçi, kişisel görüşme, 14.08.2024
- K.K. 2: Nahsan Polat, kişisel görüşme, 03.09.2024